Suomen sodasta kaupungin paloon

Kirjoittanut Toivo T. Rinne

Sodan ja politiikan myrskytuuli pyyhälteli voimakkaana yli Euroopan maiden ja kansojen ja Suomi sai tästä oman osansa. Talvella 1808 maassamme elettiin sodan odotuksen ja helmikuun 21 päivästä alkaen sodan syttymisen ja sen jatkumisen aikaa. Yleensä ei kuitenkaan uskottu, että maan läntisellä laidalla sijainnut Turku olisi saattanut joutua sotatoimien piiriin. Vielä helmikuun 21 päivänä 1808 muuan armeijan eversti kirjoittaessaan vaimolleen lohdutteli tätä sillä ajatuksella, ettei Turku saattaisi mitenkään joutua sotatointen piiriin.

Suomen sota ja Turku

Sotatapahtumien kulku yllätti kaikki ennakkoarvelut. Venäläiset etenivät talvesta huolimatta erittäin nopeasti ja tiedot tästä herättivät levottomuutta kaikkialla maassa. Turussa sotilasviranomaiset joutuivat suoranaisen paniikin valtaan. Vain viikko sodan alkamisen jälkeen kaupungissa jo poltettiin viitisenkymmentä tykkivenettä vajoineen ja purjeineen. Tämä puolestaan aiheutti levottomuutta alempien kansankerrosten keskuudessa. Kaikkia toimenpiteitä alettiin kutsua herrojen kujeiksi. Porvaristoa ahdistettiin ja varsinkin pimeän tultua tuskin kukaan uskaltautui kaupungin kaduille. Yleinen levottomuus lisääntyi myös siitä syystä, että kaikki kaupunkiin sijoitetut sotavoimat oli lähetetty vihollista vastaan. Järjestys palautui vasta venäläisten joukkojen saavuttua kaupunkiin. Ensimmäiset joukot tulivat maaliskuun 21 päivänä, ruhtinas Bagrationin johtamat osastot maaliskuun 22 päivänä ja vihdoin maaliskuun 23 päivänä ratsasti venäläisten joukkojen ylipäällikkö kreivi Buxhövden Suomen pääkaupunkiin. Hän piti tapausta erittäin mer-

kittävänä, ja jo maaliskuun 24 päivänä hän kiirehti kirjoittamaan keisari Aleksanteri I:lle: »*Turun kaupungin miehittämisellä on saavutettu tämän sotaretken tärkein päämäärä. Suomen suuriruhtinaskunta laskee kruununsa Teidän Keisarillisen Majesteettinne valtaistuimelle sekä samoin lähes miljoona asukastaan, sillä Turun kaupungin miehityksen jälkeen en enää epäile, etteikö ponnistelujemme ja toimintamme tuloksena myös Viaporin (Suomenlinna) linnoitus alkaisi totella meidän käskyjämme.*«

Turun valloitus maaliskuussa 1808 kuuluu rauhallisten ja verettömien tapahtumien ryhmään. Kaupungin elämä näyttää valloittajan tulon päivinä jatkuneen entiseen tapaansa täysin häiriintymättömänä. Jo maaliskuun 19 päivänä 1808 Turkuun saapui venäläinen everstiluutnantti järjestämään majoitusasioita. Varsinaisten valloituspäivien aikana virastot, yliopisto ja koulut toimivat aivan tavalliseen tapaan. Raastuvanoikeuden maaliskuun 23 päivänä pidetyn istunnon pöytäkirjaan on tehty merkintä siitä, että pormestari ei ollut saapuvilla, koska hän oli vastaanottamassa kreivi Buxhövdeniä. Jo nämä tapaukset olivat ennusmerkkinä siitä, että Suomen valloitus oli käytännöllisesti katsoen peruuntumaton tosiasia, johon sotakenttien tapauksilla ei saattanut olla päinvastaista vaikutusta.

Suomessa alkoi uusi ajanjakso. Monista tärkeistä asioista oli päätettävä, jotta elämänmeno olisi voitu johdattaa arkisiin uomiinsa. Valloitettujen alueiden rahaolojen järjestäminen tuottaa aina ja kaikkialla melkoisia vaikeuksia. Valloittaja on poikkeuksetta vaatimassa oman rahansa arvostamista ja tästä asiasta oli pakko keskustella myös Turussa. Se oli nyt maan keskus ja pääkaupunki, joten sen kaupoissa ja virastoissa valloituksen ensi päivästä lähtien liikkui vierasta rahaa. Mutta samanaikaisesti myös vanha raha oli käypää. Kun tämän lisäksi sekä Venäjän että Ruotsin hopearahalla oli oma erikoisarvonsa, niin voidaan todeta, että Turussa oli liikkeellä monenlaista rahaa, jonka vaihtaminen ja vertaaminen aiheutti monenlaisia vaikeuksia. Syntyi paljon ristiriitaisuutta ja suoranaista petostakin harjoitettiin. Tämän estämiseksi julkaistiin erillinen asetus ja lisäksi oli valmistettu erikoinen rahanvaihtoavain. Vihkosessa on erikoiset osastot kullekin rahalajille ja se käsittää peräti 18 sivua.

Jo sen pelkkä selaileminen antaa aavistaa niiden vaikeuksien suuruutta, joita tavallisella turkulaisella oli rahataloutensa hoitamisessa. Rahan vaihtaminen näet saattoi tapahtua seuraavilla tavoilla: 1. venäläinen hopearaha ruotsalaiseen hopearahaan; 2. ruotsalainen hopearaha venäläiseen hopearahaan; 3. venäläinen hopearaha ruotsalaisiin valtionvelkaseteleihin; 4. ruotsalaiset valtionvelkasetelit venäläiseen hopearahaan; 5. venäläiset pankkosetelit ruotsalaiseen hopearahaan; 6. ruotsalainen hopearaha venäläisiin pankkoseteleihin; 7. venäläiset pankkosetelit ruotsalaisiin valtionvelkaseteleihin ja vihdoin 8. ruotsalaiset valtionvelkasetelit venäläisiin pankkoseteleihin.

Hallituskonselji Turussa

Suomen sodan aikana suurin osa virkamiehistöstä jäi paikoilleen ja alemmat virastot jäivät pääasiassa entiselleen. Kun Ruotsissa olevien keskusvirastojen toiminta Suomeen nähden loppui, oli luotava uudet elimet. Sodan aikana venäläisen armeijan ylipäällikkö, kreivi Buxhövden oli kaikkien hallinnollisten asiain ylin käskijä ja hallintotoimintaa johti hänen siviilikanslerinsa. Pian tämän jälkeen perustettiin kenraalikuvernöörin virka. Porvoon valtiopäivillä saatiin lisäksi esitys hallituskonseljin perustamisesta. Asiaa perusteltiin seuraavasti: »*Useat erityiset virkakunnat, jotka ovat Suomen eri maakunnissa, vaativat yhdyskohtaa, mihin kaikki yleiseen hallitukseen kuuluvat asiat ikään kuin kokoontuisivat lopullisesti ratkaistaviksi.*» Näin perustettu hallitus eli hallituskonselji aloitti toimintansa Turussa, ja sen juhlalliset avajaiset pidettiin lokakuun 2 päivänä 1809. Tämä tapaus rauhoitti oloja. Samalla se merkitsi Turun aseman vahvistumista maan pääkaupunkina ja kiistämättömänä keskuspaikkana. Kun kenraalikuvernööriksi vuonna 1812 tuli kenraali Fabian Steinheil, joka suhtautui suopeasti Suomeen sekä lisäksi monin tavoin osallistui Turun jokapäiväiseen elämäänkin, niin rauhanomaisen ja rakentavan työn kausi saattoi alkaa jatkuakseen Turussa miltei päivälleen kymmenen vuotta.

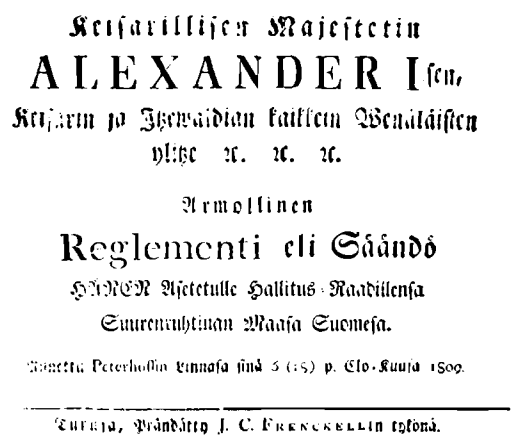

Keisarillisen Majestetin
ALEXANDER Isen,
Keisarin ja Itzewaldian kaikkein Wenäläisten
ylitze ꝛc. ꝛc. ꝛc.

Armollinen
Reglementi eli Säändö
HÄNEN Asetetulle Hallitus-Raadillensa
Suurenruhtinan Maasa Suomesa.

Annettu Peterhoffin Linnasa sinä 5 (15) p. Elo-Kuusa 1809.

Turusa, Prändätty J. C. Frenckellin tykönä.

Hallituskonselji perustetaan Turkuun. — Turun Maakunta-arkisto.

Keskusvirastot syntyvät

Yleisessä hallinnossa pyrittiin korvaamaan Ruotsin vastaavat elimet ja ilmeisenä alkusuuntauksena oli pitkälle kehitetty keskitetty hallinto, jossa hallituskonselji olisi hoitanut mahdollisimman monet asiat ilman erikoisvirastoja. Alkuaan arveltiin, että vain maanmittausta varten olisi perustettu oma erikoisvirastonsa. Ajatus osoittautui kelvottomaksi. Lähdettiin keskusvirastojen perustamisen tielle. Niitä koskevat aloitteet olivat peräisin joko Pietarista tai Suomesta.

Tyypillinen »venäläistä» alkuperää oleva virasto oli postilaitoksen keskusvirasto. Sitä koskevat ehdotukset olivat lähtöisin kenraalikuvernööriltä ja Venäjän sisäasiainministeriöstä. Varsinaisen suunnitelman sai laatiakseen G. W. Ladau, josta sittemmin tuli postilaitoksen johtaja. Hän kannatti venäläistä keskitystä. Lisäksi Ladau sai harvinaisen huonon maineen, ja Turku näki hänessä todellisen vihollisen. Hän oli turkulaispyrkimysten vannoutunut vastustaja. Hän näki täällä etupäässä vain »svetisismiä», joka oli kitkettävä pois. Hän oli Turun pääkaupunkikaudesta peräti huolissaan. Toimiensa ansiosta hän sai nimen »Suuri Hirttämätön» ja erikoi-

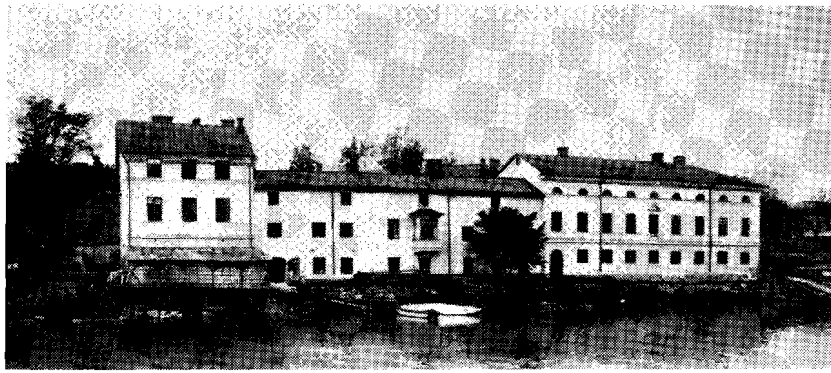

Senaatti kokoontui 1700-luvulta peräisin olevassa Richterin talossa Multavierussa. Senaatin rakennuksen paikka kuvassa näkyvien talojen vasemmalla puolella. Talo sortui 10.5. 1830. Turun Wiikkosanomat kirjoittaa tapahtumasta: »Mainitun päivän aamulla aikaisemmin oli pari klasia rikkunut ja vähittäin reikiä aukeunut muurissa että selkiästi nähtiin mikä lopuksi piti tulla. Ja sanotulla hetkellä raukeis wihdoin suurella paukkinalla se komia muuri jossa Keisarill. Senatikin oli istunut. Se kallistui maan puolellen ja melkeen peräti maan alle niin erinomaisesti, että perustussawi juoksi lähes keskelle jokea pullverkin alitte joka vielä seisoo.» — Turun Historiallinen Museo. Valok. Hj. Renvall 1914.

sesti hän oli sitä Turun asemaa ajatellen. Onneksi postilaitos saattoi seurata vanhan ruotsalaisen perinteen linjoja. Tullilaitoksen alkusuunnitelmat olivat lähtöisin kenraalikuvernööriltä. Ylivalvonta jätettiin päätullijohtokunnalle, joka aloitti toimintansa Turussa vuonna 1812.

Hallituskonseljin talousosaston aloitteesta ryhdyttiin perustamaan ylihallitusta julkisia rakennuksia varten. Tällaisia rakennuksia ei saanut rakentaa eikä korjata, ennen kuin viranomaiset olivat niiden piirustukset hyväksyneet. Nyt oli syntynyt nurinkurinen tilanne, sillä ei ollut arkkitehtitoimiin perehtynyttä viranomaista, joka olisi suorittanut vaaditun tarkastuksen. Kreivi Mannerheimin aloitteesta talousosasto teki esityksen intendentinvirastosta, joka tulisi laatimaan julkisten rakennusten piirustukset, hoitaisi niiden hyväksymisen sekä tekisi yksityisille piirustuksia maksua vastaan. Asetus intendentinvirastosta annettiin vuonna 1811, ja se aloitti toimintansa Turussa.

Lääkintölaitoksen järjestäminen tapahtui myös hallituskonseljin aloitteesta. Mannerheim, jonka johtamalle toimituskunnalle kuuluivat myös lääkintöasiat, jätti talousosastolle esityksensä vuonna 1810, ja hän huomautti, kuinka tärkeää oli pyrkiä ehkäisemään tarttuvien tautien leviäminen. Kansliatoimituskunta ehdotti saksalaisen mallin mukaista lääkintöhallitusta, jonka perustaminen tulikin hallitsijan päätökseksi lähinnä Kustaa Mauri Armfeltin vaikutuksesta. Kansliatoimituskunta ja talousosasto eivät olleet yksimielisiä asiassa. Vuonna 1811 hallitsija antoi käskyn lääkintökollegion perustamisesta kansliatoimituskunnan ehdotuksen mukaisesti.

Luotsi- ja majakkalaitos perustettiin vuonna 1812 vaiherikkaan esikäsittelyn jälkeen.

Myöskin Suomen rahaolot kaipasivat nopeata kohennusta. Se oli helpommin sanottu kuin tehty. Näin todettiin Porvoon valtiopäivilläkin, missä valtuutetut olivat saaneet tehtäväkseen keskustella mahdollisen pankin perustamisesta. Poliittisten realiteettien mukaista ei ollut ruveta liikaa kiristämään hallitsijalta myönnytyksiä, vaikka säädyt valtiopäivävastauksessaan toivoivatkin säätyjen valvomaa valtion pankkia. Keskusteluissa ja erinäisissä mietinnöissä todettiin, ettei ollut tahdikasta liiaksi pohtia näitä asioita. Nimenomaan haluttiin pankkia eikä diskonttokonttoria, jollaista kohtaan tunnettiin epäluuloa, etenkin kun samaan aikaan voitiin todeta, että Göteborgin ja Malmön diskonttokonttorit olivat eläneet parhaat päivänsä ja kamppailivat vaikeuksia vastaan.

Armfelt neuvotteli keisarin kanssa pankkikysymyksestä henkilökohtaisesti, ja lopputulos oli vuonna 1811 annettu »*Armollinen reglementi Vaihetus- Laina- ja Depositioni-Contorille*». Sekin sijoitettiin Turkuun, mutta siirrettiin vuonna 1819 Helsinkiin. Konttorinimitys oli kaiketi annettu sen vuoksi, että se ei ollut oikea pankki, ja monella taholla korostettiin voimakkaasti, että kyseessä oli puhtaasti lainakassa. Toiminta pysyikin vaatimattomissa puitteissa seuraavien vuosikymmenien aikana.

Täten Turku siis vajaan kolmen vuoden aikana sai kokea maamme hallinnon uudestisyntymisen ja sai tarjota perustetuille virastoille kymmeneksi vuodeksi myös sijoituspaikan ja historiallisen työympäristön.

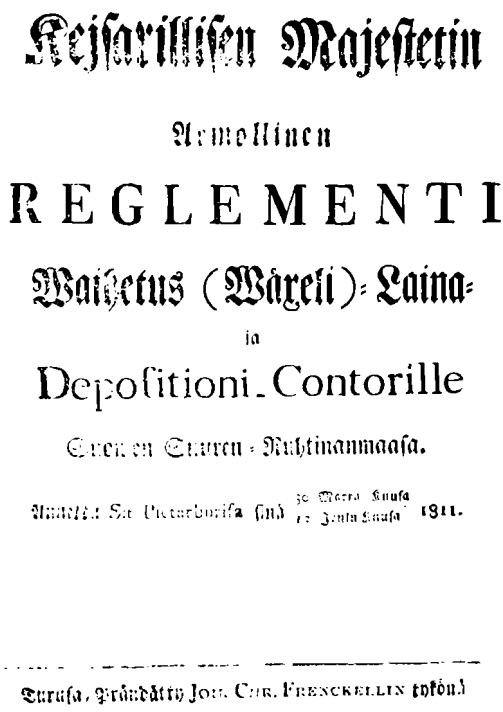

Keisarillisen Majestetin

Armollinen

REGLEMENTI

Waihetus (Wäxeli)-Laina-

ja

Depositioni-Contorille

Suomen Suuren-Ruhtinanmaasa.

Annettu Sit Pietarburisa sinä 30 Marra Kuusa / 12 Jenla Kuusa 1811.

Turusa, Prändätty Joh. Chr. Frenckellin tykönä

»Säändö» Vaihetus-, laina- ja depositiokonttorin perustamisesta. — Turun Maakunta-arkisto.

Keisarivierailut

Ruotsin vallan aikana turkulainen seuraelämä oli vilkasta, ja siinä esiintyi suuren maailman tapojen piirteitä. Mutta pohjaltaan ja kokonaisuudessaan se sittenkin lienee ollut verrattain vaatimatonta. Tilanne muuttui huomattavasti Suomen sodan seurauksena, sillä maan hallinnon keskittäminen Turkuun keräsi kaupunkiin paljon uusia merkkihenkilöitä. Lisäksi venäläinen sotaväki ja varsinkin sen korkeampi upseeristo vilkastutti eri kansalaispiirien keskinäistä seurustelua.

Viralliset vierailut lisääntyivät. Aivan erikoisen merkityksen saivat ne päivät, jolloin Aleksanteri I vieraili Turussa. Tuntuu suorastaan ihmeelliseltä, että suuren valtakunnan itsevaltias keisari

saattoi kymmenen vuoden kuluessa käydä syrjäisessä Turussa kolme kertaa. Kaikesta päätellen keisari kuitenkin arvioi tämän uuden valloitusalueen pääkaupungin siinä määrin merkittäväksi paikaksi, että hän hitaista kulkuyhteyksistä huolimatta vaivautui tällaiselle matkalle näin monta kertaa.

Aleksanteri I vieraili Turussa ensi kerran välittömästi Porvoon valtiopäivien jälkeen. Vietettyään yönsä Raadelman kartanossa keisari saapui Turkuun varhain huhtikuun 1 päivän aamuna. Lukemattomat viralliset toimet vaativat keisarin ensimmäisen päivän. Huhtikuun 2 päivän päätapahtuma olivat Seipelin ravintolassa pidetyt suuret tanssiaiset. Talon yläkerran ns. suuressa salissa oli riittävästi tilaa, mutta huone oli peräti matala. Aikalaisten kertoman mukaan tanssisalissa oli tavattoman lämmintä ja lattian maalaamiseen käytetty liituväri synnytti uskomattoman pölyn ja tomun. Saattaa päätellä, että Turun silloinen yhteiskunta oli tavallaan miltei poissa suunniltaan kaikesta sille tarjotusta uudesta ja yllättävästä. Vierailu päättyi huhtikuun 3 päivänä. Keisari lähti Turusta jo kello 4 aamulla. Tämä vierailu merkitsi Venäjän keisarin ja Suomen kansan suhteiden lähentymistä ja samalla voimakkaan Napoleonia vastaan suuntautuvan mielipiteen muodostumista Suomessa.

Aleksanteri I:n ja Napoleonin välirikko tapahtui kesäkuussa 1812. Marssi Venäjälle alkoi, ja Napoleonin joukot ylittivät Elben ja Oderin. Venäjän poliitikot käsittivät, että Ruotsille saattoi näissä olosuhteissa tarjoutua erinomainen tilaisuus yrittää valloittaa takaisin Suomi, joka oli menetetty kolme vuotta aikaisemmin. Aleksanteri I halusi turvata itsensä tällaiselta vaaralta. Hänen lähimpiin pyrkimyksiinsä tuli nyt kuulumaan liittosopimuksen aikaansaaminen Ruotsin kanssa.

Tämän suurpoliittisen pyrkimyksen ansiosta Aleksanteri I jälleen vuonna 1812 saapui Turkuun. Hän halusi näet keskustella Ruotsin kruunuprinssin kanssa. Kohtaamispaikaksi oli sovittu Turku. Keisari lähti Pietarista elokuun 20 ja 21 päivien välisenä yönä. Mutta matka oli monestakin syystä sekä rasittava että levoton. Keisarin ollessa Viipurissa hänelle kiidätettiin sanoma siitä, että ranskalaiset olivat jo tunkeutuneet Venäjän alueelle. Nämä epämiellyttävät uutiset eivät kuitenkaan keskeyttäneet hallitsijan

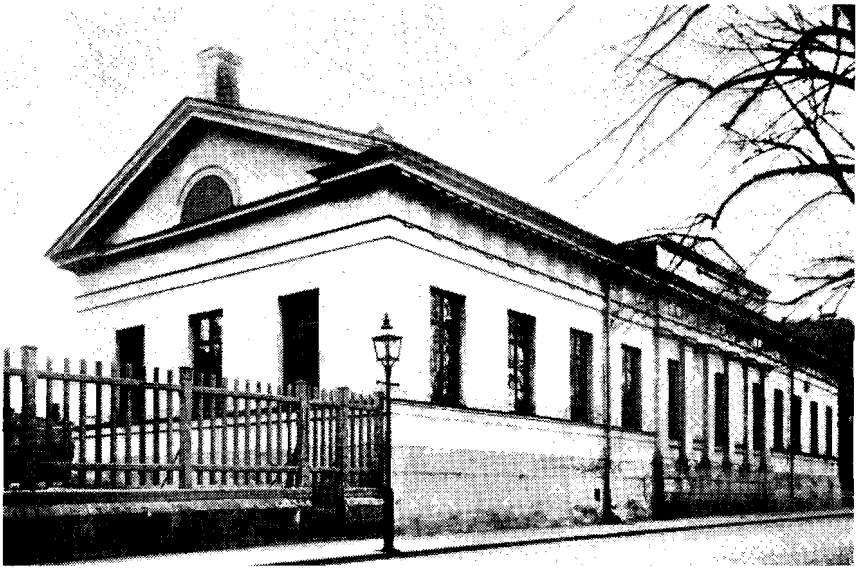

Turun kokous pidettiin 1700-luvun maaherrantalossa. Samuel Bernerin rakentamasta talosta vaurioitui Turun palossa yläkerros ja se purettiin pois. Uudelleen rakentamista johti arkkitehti A. W. Arppe. — Turun Historiallinen Museo. Valok. Hj. Renvall 1914.

matkaa. Keisaria odoteltiin Turkuun jo elokuun 23 päivän iltana, mutta hän jäikin yöksi Raadelman kartanoon. Turkulaiset saivat määräyksen valmistautua vastaanottamaan keisaria elokuun 24 päivänä kello 5 aamulla. Keisari saapuikin tosiaan jo kello 5.30 aamulla kaupunkiin. Maan hallituksen eli hallituskonseljin sekä eri virkakuntien jäsenet olivat vastaanottamassa hallitsijaansa.

Lähipäivienkin ohjelmaan kuului jatkuvasti aikaista heräämistä. Päivän ohjelma alkoi kello 6 pidetyllä sotilasparaatilla ja pitkin päivää seurasi erilaisia tarkastuksia. Lisäksi keisari osallistui virastoissa pidettyihin istuntoihin tai esittelyihin. Tapausten kulkuun ja elämän menoon löi leimansa Ruotsin kruununprinssin odottelu. Jo elokuun 26 päivänä luultiin kruununprinssin saapuvan, mutta purjelaivojen kulkemisen varmuus ei suinkaan ollut kaikkein suurim-

pia, ja siksi keisarin oli odoteltava ja kulutettava aikaansa kaikenlaisten toimien parissa. Merkillisintä ehkä oli se, että joka aamu pidettiin sotilasparaati aamulla kello 6, ja näin ollen turkulaisten korkeimpienkin virkamiesten oli ryhdyttävä päivän toimiin varsin varhaisessa vaiheessa. Vasta torstaina elokuun 27 päivänä iltapäivällä kruununprinssi saapui Turkuun.

Kaiken aikaa tapahtui Venäjällä tärkeitä asioita. Napoleonin joukot tunkeutuivat järjestelmällisesti kohti Moskovaa. Keisari oli kaukana syrjäisessä Suomessa. Siitä huolimatta neuvottelut Ruotsin kruununprinssin kanssa suoritettiin asianmukaisesti ja kaikessa rauhassa. Ne päättyivät vasta sunnuntaina elokuun 30 päivänä 1812. Maanantaina keisari lähti Turusta, ja samana päivänä myös kruununprinssin alukset nostivat ankkurinsa ja palasivat Ruotsiin. Nyt seurasi keisarin kiireinen matka takaisin Venäjälle, ja kaiken aikaa hän sai vastaanottaa onnettomuutta todistavia tietoja. Napoleonin armeijat olivat tulossa Moskovaan.

Vielä kerran tämän jälkeen Aleksanteri I saapui Turkuun. Tämä tapahtui vuonna 1819. Keisari lähti tälle matkalleen syksyllä 1819. Matka ulottui halki Suomen, ja Turkuun keisari saapui syyskuun 7 päivänä 1819 kello 20. Vastaanottomenot olivat mahdollisimman upeat, ja varsinkin juhlavalaistusta oli pyritty tehostamaan kaikin tuona aikana käytettävissä olevin keinoin. Tälle vierailulle antoi määrätynlaista väriä tietoisuus siitä, että maan hallitus ja korkeimmat virkakunnat olivat tällöin viimeisiä päiviään Turussa. Lokakuun 1 päivänä 1819 niiden näet oli aloitettava toimintansa Helsingissä. Keisarivierailun loistoon siis tavallaan sisältyi myös tulossa olevan eron aiheuttamaa haikeutta.

Tämänkin Turun-vierailunsa aikana keisari oli jatkuvasti liikkeellä. Hän tarkasti suurin piirtein kaikki Turussa toimivat virastot ja laitokset. Kaikkialla hän myöskin saavutti aivan erikoista suosiota, sillä hänen suhtautumisensa eri kansankerroksiin oli välittömän ystävällistä.

Jo matkansa alkuvaiheissa keisari oli käynyt Iisalmen pappilassa. Tänne oli samanaikaisesti runonkeruumatkallaan pysähtynyt myös Adolf Ivar Arwidsson. Myöhemmin hän on kertonut tästä tapauksesta: »*Iisalmen pappilassa, 75 peninkulmaa Turusta pohjoiseen*

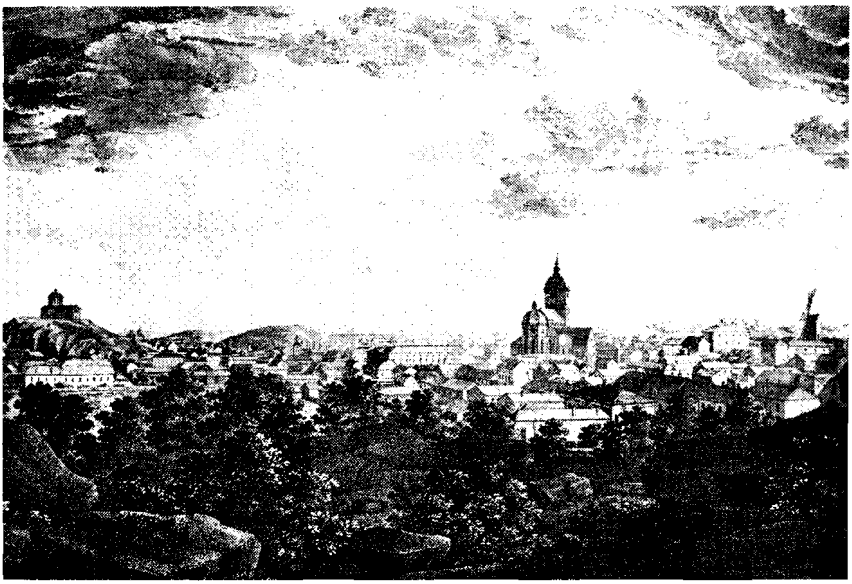

Turku Kerttulinmäeltä katsottuna. C. Müllerin kivipiirros W. Le Moinen litografiasta vuosilta 1815—17. — Turun Historiallinen Museo.

olin tilaisuudessa puhelemaan lempeän Aleksanterin kanssa. Hän uudisti usein keskustelun kanssani ja tapahtui se matkani tarkoituksen johdosta. — Hänen perin armollinen ja ylen alentuvainen olemuksensa ja hänen viehättävä persoonansa lumosi kaikki suomalaiset. Nyt pelkään, että kaikki talonpojatkin ovat sieluineen ruumiineen irti Ruotsista. Häntä ei voi nähdä rakastamatta häntä, ja se, joka on ihastumatta puhellut hänen kanssaan, ei ole ihminen. Lempeänä, alentuvaisena, keveänä ja yksinkertaisena hän houkuttelee pienet lapsetkin ja arat erämaiden naiset persoonansa ympärille juuri kuin suojelevan jumaluuden ympärille; ja mitäpä muutakaan hän olisi Suomelle!»

Edellä olevat ajatukset kirjoitettiin vasta lokakuussa vuonna 1819. Näistä mietteistä huolimatta Arwidsson ei sittenkään noudattanut keisarin hänelle Iisalmessa esittämää ajatusta, että Arwidsson olisi

ollut Turussa syyskuun 7 päivänä keisarin vierailun aikana. Arwidssonin menettely lienee aiheuttanut keisarin taholta huomautuksen. Tästä episoodista on esitetty erilaisia arviointeja, mutta ne jäänevät kokonaisuudessaan hallitsijanvierailujen yhteydessä syntyvien puolitodellisten tarinoiden joukkoon, joita herkkä mieli helposti aikaansaa. Kun asioita helposti ja usein myös täysin perusteettomasti samaistetaan, niin on ymmärrettävissä, että tämän tarinan juuret halutaan yhdistää Arwidssonin vuonna 1822 tapahtuneeseen karkoitukseen.

Juhlia ja tanssiaisia

Paljon kiirettä ja kohua aiheuttaneet Kustaa Mauri Armfeltin vierailut olivat pääkaupunki-Turun suurtapahtumia. Armfelt oli jo vuonna 1791 nimitetty Turun akatemian kansleriksi, mutta kun hänet sittemmin vuonna 1794 poissaolevana tuomittiin kuolemaan, niin hän oli menettänyt kaikki arvoasemansa sekä Ruotsissa että Suomessa. Vannottuaan uskollisuudenvalan Venäjän keisarille Armfelt pääsi Suomen sodan jälkeen erittäin huomattavaan asemaan. Vuonna 1812 hänestä jälleen tuli myös Turun akatemian kansleri ja samana vuonna hänet korotettiin kreivilliseen arvoon. Vuodesta 1811 Armfelt oli lisäksi Pietarissa toimivan Suomen asiain komitean puheenjohtaja ja siis keisaria erittäin lähellä oleva henkilö. Vaikka Armfelt monesti olikin lausunut turkulaisista ankaria arvostelun sanoja, niin se ei estänyt häntä saamasta Turussa käydessään mitä suurinta kohteliaisuutta osakseen. Hän oli voimakas tunneihminen ja peräti vastaanottavainen kaikelle sellaiselle huomiolle, joka varauksettomasti oli kunnioittavan alistuvaa. Turussa oli runsaasti sellaisia ihmisiä, jotka halusivat päästä hänen suosionsa paisteeseen. Siksi Armfeltin vierailuajat Turussa muodostuivat juhlien ja päivällistilaisuuksien katkeamattomaksi ketjuksi. Tämä ei kuitenkaan estänyt eriävienkään käsitysten esiintymistä. Nurinaa ja vastarintaa esiintyi huomattavimmin akateemisissa piireissä. Tällaista havaitessaan Armfelt tavallisesti antoi tunteensa vapaasti kuohahtaa esittäessään omia käsityksiään. Tunnettua on hänen

lausumakseen väitetty ajatus siitä, että Turussa asui *»leväperäisiä virkamiehiä, laiskoja professoreja, juutalaismielisiä kauppiaita ja häijyjä akkoja»*. Itse kaupunkia kreivi oli kutsunut luolaksi ja hökkelikyläksi, joka mieluimmin oli *»sytytettävä ja poltettava poroksi»*. Eräänä osoituksena erilaisten tilaisuuksien lukuisuudesta ovat vuodelta 1813 olevat merkinnät. Niiden mukaan professori von Haartman piti 26.1. 1813 kreivi Armfeltille päivälliset, ja samana iltana porvaristo toimeenpani tanssiaiset kreivin vierailun johdosta. Vuonna 1812 aateloitu kirurgian ja obstetriikan professori Josef Pippingsköld puolestaan oli päivällisten ja loistavien tanssiaisten isäntänä 27.1. 1813. Teologian professori ja Turun tuomiorovasti Gustaf Gadolin sai 29.1. 1813 vastaanottaa tämän arvostetun vieraan. Varamaaherra Otto Herman Loden vuoro oli toimia päivälliskutsujen järjestäjänä 2.2. 1813. Saman päivän iltana lääketieteen professori ja hallituskonseljin jäsen sekä vuonna 1810 aatelissäätyyn korotettu Carl Daniel von Haartman huolehti Armfeltin kunniaksi järjestettyjen tanssiaisten isännyydestä. Monen monille kaupunkilaisille tarjoutui näin ollen ainakin ohimenevä tilaisuus viettää joku hetki tämän kuuluisan maailmanmiehen seurassa tai ainakin lähituntumassa.

Mutta oli myös kyräilijöitä ja sellaisia, jotka kaikesta loistosta huolimatta näkivät monia varjopuolia. Porvariston järjestämien tanssiaisten päivänä ja niiden johdosta Th. Molander kirjoitti muistikirjaansa seuraavat mietteliäät ajatukset: *»Tänään toimeenpannaan suuret tanssiaiset. Eikö ihmisen kohtalo ole sittenkin varsin kummallinen! Sama mies joka aikoinaan tuomittiin mestattavaksi ja joka vaivoin vältti pyövelin käden, hallitsee nyt Suomea oman mielensä mukaan. Mutta kukapa tietää, miten kauan hän saa seistä onnen kukkuloilla, ennen kuin hän jälleen asemastaan syöstynä joutuu epäsuotuisan kohtalon myrskyjen käsiin. Siksipä hänen sietäisi olla hivenen vähemmän ylpeä, jotta hän pystyisi onnen taivaan mahdollisesti pilvistyessä herättämään edes vähäistä myötätuntoa.»*

Kun juhlat vihdoin olivat loppuneet ja Armfelt oli jättänyt turkulaiset, niin milteipä välittömästi lähdön jälkeen Turun hovioikeuden presidentti ja venäläisten vallanpitäjien jo vuonna 1809

vapaaherraksi korottama Adolf Tandefelt kirjoitti vuonna 1810 samaten vapaaherraksi korotetulle Suomen asiain komitean jäsenelle Johan Fredrik Aminoffille: »*Lähemmäs neljäntoista päivän ajan meitä on kunnioittanut kenraalikuvernöörin sijainen. Ja vaikka hän olisi viivähtänyt pitempäänkin, niin eipä siitä huolimatta olisi puuttunut kutsua päivälliskalaaseille joka ainoana päivänä. Tästä kaikesta huolimatta minua ihmetyttää, että on jopa sellaisiakin ihmisiä, jotka tosiaan kyselevät, koska meidän oikea kenraalikuvernöörimme, kreivi Steinheil mahtaa tulla takaisin.*»

Seuraelämää

Korkeimpien seurapiirien tapoja seurasivat myös monet muut. Näinä Turun pääkaupunkikauden vuosina Turun hovioikeudessa palveli nuorena virkamiehenä sekä sittemmin vuodesta 1818 asessorina Johan Petter Winter. Hän on ahkerasti merkinnyt ajan tapahtumia päiväkirjaansa. Päiväkirjat käsittävät noin 50 vuoden ajanjakson ja huomioon ottaen Winterin merkittävän aseman yhteiskunnassa hänellä oli tosiaan erinomainen mahdollisuus päästä läheltä seurailemaan mitä moninaisimpia tapahtumia. Hänen muistiinpanonsa liikkuvat pääasiallisesti yhteiskunnan päivittäisten tapahtumien parissa. Hän tarkkailee kaikkia ja kaikkea satiiri ja ehkäpä toisinaan pieni ilkeyskin silmäkulmassaan. Siitä huolimatta hänen antamansa tiedot ovat varsin mielenkiintoisia, vaikka joskus lukijan mieleen voikin jäädä vähäinen epäily kaiken ehdottomasta todenmukaisuudesta. Ilman tätä päiväkirjaa tietomme kuitenkin olisivat paljon köyhemmät ja herkullinen paikallisväritys puuttuisi monen asian kohdalta.

Winterin kertoman mukaan Carl Daniel von Haartmanin väittäjäisten johdosta syötiin päivällistä maaliskuun 15 päivänä 1817 mamselli Wahllundin ravintolassa. Saapuvilla oli kolmisenkymmentä henkilöä. Päivällisen päätyttyä tyhjennettiin vielä maljoja. Tästä huolimatta monet vieraat jatkuvasti ilmaisivat olevansa jatkuvasti janoisia. Siksi valmistettiin uusi booli, mutta juhlan päähenkilön oli kuitenkin lähdettävä jatkamaan väitöskirjansa puolus-

tamista. Isännän poissaollessa vieraat ahkerasti pelasivat korttia maljoja tyhjennellen. Ilta päättyi von Haartmanin palattua akatemiasta yhteisesti nautittuun illalliseen.

Päivällistilaisuuksien yleisenä piirteenä oli isännän ehdottamien maljojen juominen. Professori Johan Bonsdorffin päivällisillä vuonna 1818 juotiin kokonaista kahdeksan erilaista maljaa.

Seuraelämän kohokohdiksi muodostuivat kieltämättä tanssiaiset, joiden loistoa kukin isäntä vuorollaan yritti parhaansa mukaan ylläpitää. Korkeimmat virkamiehet, varakkaimmat professorit ja rikkaat kauppiaat pitivät suoranaisena velvollisuutenaan ainakin kerran talvikauden kuluessa järjestää tanssiaiset. Muita merkittävämmiksi muodostuivat kenraalikuvernööri Fabian Steinheilin nimipäivänä eli helmikuun 1 päivänä pidetyt tanssiaiset, joiden järjestämisestä tavallisesti huolehtivat venäläinen upseeristo sekä postilaitoksen ja kenraalikuvernöörinkanslian virkamiehistö. Adolf Ivar Arwidsson kertoo helmikuussa 1817 ystävälleen, topografikunnan opettajalle Erik Anders Chronsille Haapaniemeen lähettämässään kirjeessä: »*Näinä viikkoina täällä on ollut tansseja vallan vietävästi. Viime viikollakin näitä yksityistanssiaisia pidettiin jokaisena viikon päivänä.*»

Kun Suomen asiain komitean puheenjohtaja Knut von Troil ja saman komitean jäsen Adolf Fredrik von Willebrand saapuivat Turkuun marraskuussa 1814, niin kaupungin porvaristo näki aiheen suurten tanssiaisten järjestämiseen, ja myös kenraalikuvernööri oli kunniavieraana. Tilaisuuden yhteydessä pidettyjen päivällisten jälkeen sattuneista tapahtumista Winter kertoo seuraavaa: »*Kenraalikuvernööri ja von Troil sekä heidän rouvansa nostettiin päivällisten jälkeen ilmaan. Sekä miehet että naiset kantoivat heitä ympäri salia. Sama kunnianosoitus oli suunniteltu myös von Willebrandia varten, mutta hän jättäytyi siitä pois. Kaikki meni muuten erittäin säädyllisesti ja eikä kenenkään saattanut havaita nauttineen liikaa tarjolla olleista juomista.*»

Nuori hovioikeuden virkamies Florus Toll on antanut eräänlaisen yleiskuvan turkulaiselämästä kertomalla mm. seuraavaa: »*Täällä on ollut todella ihmeellistä tanssimista. Siitä lähtien kun matkustin Kemiöstä ovat miltei kaikki päivät kuluneet tanssin parissa*

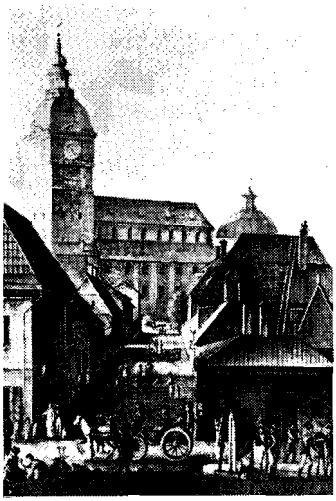

Iso Kirkkokatu vuonna 1814. Näkymä Brinkkalan talon ikkunasta. Edessä vasemmalla Talousseuran talo, oikealla ruiskuhuone. Vesivärimaalaus, jonka takana lyijykynämerkintä »Engelin». — Turun Historiallinen Museo.

liikuun ottamatta maanantaina helmikuun 23 päivää (1818) ja lauantaita helmikuun 28 päivää, jolloin esitettiin saksankielinen näytelmä Auvaisbergissä. Tämän päivän tanssista ei ole vielä tietoa, mutta on puhuttu, että tänään olisi parooni Mellinin vuoro (senaatin virkamies). — Huomenna kaupungin nuoret miehet järjestävät illanvieton seurahuoneen alakerrassa, mutta kun olen huolissani rahojeni kulumisesta, niin en mene sinne. Ylihuomenna on parooni Klinkowströmin tavanomainen ilta. Näin siis 17 päivänä yhteen menoon on ollut tanssia kahta päivää lukuun ottamatta ja vain yhtenä päivänä ei ole ollut huvituksia. Minusta tuntuu, että on kylliksi tanssittu. — Keskiviikkona 25 päivänä oli kreivitär Armfeltin luona aivan epätavallisen vilkasta henkeä.»

Väkivaltainen ratkaisu

Turku ei saanut jatkaa tehtäväänsä maan pääkaupunkina. Korkeimmalla taholla hyväksyttiin varsin suppeassa piirissä syntynyt ajatus pääkaupungin siirrosta Helsinkiin. Huhtikuun 8 päivänä 1812 julkaistiin käskykirje, jonka sisältö oli seuraava:

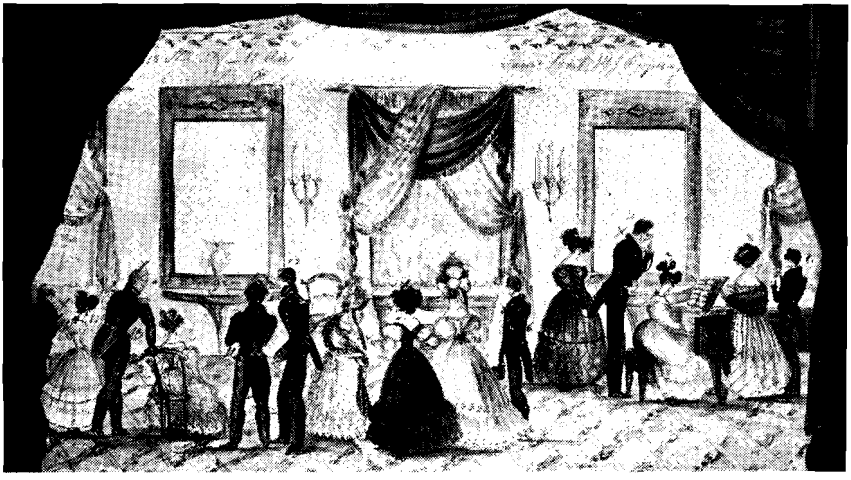

Iltakutsut Knut von Troilin luona nähtävästi Brinkkalan talossa vuosina 1819—25. August Mannerheimin vesivärimaalaus. — Omist. vapaaherra G. von Troil. Valok. Suomen Kansallismuseo.

»*Kun Me rakkaudesta Suomeen ja sikäläisiin uskollisiin alamaisiimme olemme etsineet keinoja kohottaaksemme maan parempaan tilaan ja sen asukkaat korkeampaan sivistykseen, ei Meiltä ole voinut jäädä huomaamatta se haitallinen vaikutus maalle, joka vastedes välttämättömästi sekä valtiollisessa että myös siveellisessä suhteessa siitä seuraisi, jos maan yleinen hallitus säilytetään sellaisessa paikassa, mikä ollen kaukana niin hyvin maan muista osista kuin myöskin valtakunnan pääkaupungista, ehdottomasti on aiheuttava esteitä asiain käsittelemisessä ja hitautta siinä tapauksessa, että hallituksen on ryhtyminen voimakkaisiin toimiin, ja mikä paikka, ollen lähellä rajaa, sodassa on vihollisten hyökkäyksille alttiina, ja asemansa vuoksi voi tulla koko muusta maasta eristetyksi. Tämän johdosta ja ottaen samalla huomioon, että nykyään Turun kaupungissa sijaitsevat monet laitokset ja virastot aiheuttamalla ei ainoastaan yleistä kalleutta, mutta myöskin laajempaa ja sille rauhallisuudelle, joka tieteen harjoittajille on tarpeen, sopimatonta seuraelämää, epäilemättä uhkaavat aiheuttaa sikäläisen*

akatemian rappeutumisen, ja siten tehtäisiin tyhjäksi tarkoituksemme, joka on ollut Suomen asujainten sivistäminen ja yleinen valistaminen mainittua opistoa laajentaessamme, olemme Me nähneet Suomelle ja sen asukkaille hyödylliseksi ja välttämättömäksi siirtää Suomen yleisen hallituksen Turusta johonkin toiseen sopivaan paikkaan maassa, ja kun puheenaolevaa sopivaisuutta harkitessamme emme ole voinut jättää huomioonottamatta niitä moninaisia etuja, jotka Helsingillä on ennen muita Suomen kaupunkeja, lähempänä pääkaupunkiamme olevan asemansa, oivallisen satamansa, sen asukkaiden elinkeinoissa osoittaman vireyden sekä heidän isänmaallisuutensa samoin kuin Viaporin linnan läheisyyden tähden suojellun asemansa vuoksi, niin Me yhtäpitävästi Teidän tekemänne alamaisen esityksen kanssa olemme armossa nähneet hyväksi julistaa Helsingin Suomen pääkaupungiksi, ja tulevat tämän johdosta kenraalikuvernööri ja hallituskonselji siellä sijaitsemaan, niin pian kun valtion tulot ovat tehneet mahdolliseksi siellä saada aikaan tarpeelliset julkiset rakennukset ja kaupunki muuten on ehditty saada siihen kuntoon, jota Me olemme tarkoittaneet määräämällä sen uudelleen rakennettavaksi.»

Helsingin uusi asema oli tulos hallitsijan mahtikäskystä eikä olojen vapaasta kehityksestä. Samalla se oli seuraus muuttuneista valtiollisista olosuhteista, koska Helsinki sijaitsi lähempänä Venäjän pääkaupunkia. Vanhat Ruotsin-ajan perinteet olivat Turussa syvälle juurtuneet, kun Helsingissä sen sijaan vallitsi kokonaan toinen ajatustapa.

Käsky oli siis annettu, ja sitä ryhdyttiin toteuttamaan. Mielialoja kuvaa mm. Mannerheimin kirje Ehrenströmille vuonna 1813: »*Meitä kaikkia täällä Turussa pidetään epäsuopeina Helsinkiä ja sen rakentamista kohtaan.*» Tällöin Helsingin rakennustoimet jo oli pantu alulle. Vasta vuonna 1817 ne olivat siinä määrin edistyneet, että senaatti Steinheilin esityksestä julkaisi heinäkuun 9 päivänä 1817 armollisen julistuksen »*Suomen Senatin ja kaikkein siihen luettuin Toimitusten ja Wirkamiesten muuttamisesta Maakunnan Pää-Kaupungiin Helsingforsiin*». Sen suomenkielinen sisältö oli seuraava:

»*Teemme tietäwäxi: että niinkuin ME, Armollisen Asetuxen*

Keiſarilliſen Majeſtetin

Armollinen

Juliſtus,

Suomen Senatin ja kaikkein ſihen luettuin Toimituſten ja Wirkamieſten muuttamiſeſta Maakunnan Pää-Kaupungin Helſingforſiin.

Annettu Turuſa ſ. 9 p. Heinäkuuſa 1817.

Julistus senaatin siirtämisestä Helsinkiin. — Turun Maakunta-arkisto.

Turuſa, prändätty J. C. Frenckellin ja Pojan tykönä.

kautta siitä 27 p. Maaliskuusa 1812, Armosa olemme säätäneet Helsingforsin kaupungin Suomen Suuren Ruhtinanmaan Pää-Kaupungixi, ja Me nyt olemma tietä saaneet, että tämän kaupungin rakendaminen uudesta on niin kauwas joutunut, että Maakunnan Hallitus jongun ajan perästä taidais mainittuun kaupungiin Turusta muutettaa; niin olemma ME hyväxi löytäneet tämän kautta Armosa määrätä tämän muutto-ajan sixi 1 p. Lokakuussa 1819, josta päivästä lukein Senati ja yhteiset siihen kuuluwaiset Toimituxet ja Wirkamiehet tulewat Helsingforsin kaupungisa istumaan. Jonga jälkeen asianomaisten tulee heitänsä alamaisudesa ojendaa.»

Muuton tuli tapahtua lokakuun 1 päivään mennessä 1819. Näin tosiaan tapahtui, sillä senaatti piti ensimmäisen täysi-istuntonsa mainittuna päivänä. Helsinki ei silti vielä ollut valmis, ja monet virastot joutuivat toimimaan vuokrahuoneissa. Osa virastoja jätet-

tiin edelleen Turkuun. Ilahduttavinta oli vanhan akatemian jääminen Turkuun.

Muutto ei musertanut Turkua. Päinvastoin sen kauppa ja teollisuus elpyivät. Vilkas toiminta ja seuraelämä jatkuivat.

Muuton jälkeen

Monet kulttuuriharrastukset elpyivät, vaikka hyvin tiedettiin, että muuton hetki oli lähestymässä. Ns. Turun romantiikan ansiosta esimerkiksi Aura-nimi sai huomattavan sijan. Turun vanhan akatemian roomalaisen kirjallisuuden apulainen J. G. Linsén teki vuonna 1815 aloitteen erikoisen kirjallisen seuran perustamisesta. Tämä romanttisten ja kansallisten aatteiden pohjalle syntynyt seura sai myöhemmin nimen Aura, ja sen ympärille ryhmittyi joukko tuon ajan Turun nuoria kirjallisia kykyjä.

Tämän piirin toimesta julkaistiin kaksi vihkoa Aura-kalenteria, jotka ilmestyivät vuosina 1817—18. Juuri Linsén on kirjoittanut ensimmäisen numeron esipuheen, jonka henki on voimakkaan romanttinen. Hän ilmoittaa, että julkaisun kirjoittajia — näiden joukossa mm. Adolf Ivar Arwidsson ja Aksel Gabriel Sjöström — elähdytti pyrkimys pyhittää elämänsä totuudelle, kauneudelle ja taiteelle. Kieltämättä tämä toiminta on omalla tavallaan hedelmöittänyt ja virkistänyt sitä ilmapiiriä, joka vallitsi Turussa 1810-luvun ylimenokautena. Auran kieli oli luonnollisesti ruotsi, mutta sen kulttuurinäkemys oli suomalainen. Erikoispiirteenä voidaan mainita, että eräässä kirjoituksessa painokkaasti viitattiin niihin suuriin arvoihin, joita oletettiin löytyvän ryhdyttäessä todella järjestelmällisesti keräämään Suomen kansanrunouden aarteita.

Useilla muillakin henkisen viljelyn aloilla saatettiin todeta huomion arvoista kehitystä. Akatemian Venäjän vallan alkuvuosina osakseen saama huomio ja opettajavoimien lisäys vaikuttivat hedelmöittävästi.

Turun väkiluvun kehitys 1800-luvun alkupuoliskolla osoittaa, että kaupunki ei menettänyt elinkelpoisuuttaan siitäkään huolimatta, että pääkaupunkiaseman vaihtuessa lähes 1 000 henkilöä

siirtyi Helsinkiin. Kun kaiken lisäksi kyseessä oli melkoinen määrä korkeampien yhteiskuntaluokkien edustajia, niin haittavaikutukset olisivat saattaneet muodostua vaikeiksi. Näin ei tapahtunut.

Eräänlaisena vertailukohtana saatetaan pitää vuosien 1810—50 väkilukutilastoa, joka oli seuraavanlainen:

Vuosi	Helsinki		Turku	Vuosi	Helsinki	Turku
1810	3246		8804	1831	8426	11352
1811	3318		9588	1832	8161	11184
1812	3042		10133	1833	8337	11506
1813	3452		9791	1834	7751	11641
1814	4088		10715	1835	9353	11773
1815	4183		10847	1836	8732	12120
1816	4457		10942	1837	9684	12011
1817	4788		11273	1838	10952	11933
1818	4855		11836	1839	12428	12054
1819	4971		11536	1840	11667	12016
1820	5501	muutto	11115	1841	12404	12123
1821	5662		11092	1842	12888	11915
1822	6022		11119	1843	13175	12076
1823	6220		11411	1844	13657	12090
1824	6447		11564	1845	13682	12312
1825	6428		11559	1846	14174	12544
1826	6648		11798	1847	15010	12654
1827	7031		11940	1848	15112	12699
1828	7665	palo	10106	1849	14136	12797
1829	7981		9989	1850	15178	13067
1830	7964		10786			

Edellä olevasta tilastosta ilmenevät vuoden 1819 muuton vaikutukset. Ja vielä selvemmin näkyvät Turkua vuonna 1827 kohdanneen tuhoisan onnettomuuden, suuren tulipalon seuraukset. Tilasto osoittaa, että Helsinki vasta vuonna 1841 pystyi nousemaan Turun väkiluvun tasolle.

Turun palo

Raamatun kertomus Egyptin vitsauksista on tavallaan klassillinen esimerkki siitä, että ihmisellä on kaikkina aikoina ollut vastuksenaan monenlaisia vaikeuksia. Tähän ryhmään voidaan lukea myös

kaupunkipalot, jotka varsin ankarasti ovat koetelleet ennen kaikkea puusta rakennettuja kaupunkeja. Tässä suhteessa Turun palo vuonna 1827 ei suinkaan tee poikkeusta. Vaikka tuhoisia kaupunkipaloja onkin sattunut kaikkialla, niin ennen kaikkea Pohjoismaissa niitä on ollut erittäin runsaasti. Ahdas rakennustapa, helposti syttyvät katot, rakennusaineena käytetty puu ja luonnollisesti palontorjunnan heikkous ovat olleet omiaan edistämään tällaisia katastrofionnettomuuksia.

Varhaisempi käsitystapa näyttää pitäneen kaupunkipaloja milteipä asiaan kuuluvina vitsauksina, joita ei voitu välttää. Hirvittäviä kaupunkipaloja tunnetaan kaikkien kansojen historiasta ja Pohjoismaissa on tuskin ainoatakaan kaupunkia, joka ei joskus olisi joutunut tulen tuhoamaksi. Tosin kaupunkien hallituselimet lakkaamatta taistelivat luotettavamman rakennustavan puolesta. Mutta kaupunkien melkoinen köyhyys ja niiden asukkaiden vanhoillisuus jarruttivat kehitystä siinä määrin, että kaupunkipalo liittyi erottamattomana osana ihmisten elämään. Näin oli asianlaita myös Turussa.

Parannusta aikaansaatiin vain hitaasti ja vähitellen. Inhimillisten toimenpiteiden tulokset näkyivät aluksi valtakunnan pääkaupungissa Tukholmassa. Kun keskeiset osat olivat kivestä rakennettuja, talojen katot metallia ja kun lisäksi sammutustoimikin voitiin pitää parhaalla mahdollisella tasolla, niin Tukholma paloi huomattavasti harvemmin kuin köyhemmät ja huonommin rakennetut kaupungit. Turku oli kyllä Suomen pääkaupunki, mutta siitä huolimatta sen historiassa ennen vuoden 1827 paloa voidaan osoittaa ainakin 30 sellaista suuronnettomuutta, jotka ovat hävittäneet koko kaupungin tai ainakin huomattavia osia siitä. Turkulaisten oli näin ollen elämässään varauduttava siihen, että suunnilleen kerran 20 vuoden kuluessa sattui suuri palo-onnettomuus. Tällainen oli myös syyskuun 4 päivänä 1827 syttynyt palo, jonka seurauksena kaupunki käytännöllisesti katsoen kokonaan tuhoutui.

Palo sai alkunsa Aninkaisten kaupunginosasta. Kuten monesti aikaisemminkin, niin tässäkin tapauksessa tyyni ja tuuleton sää muuttui muutamassa hetkessä ankarasti riehuvaksi myrskyksi. Palon alkuvaiheissa ei suinkaan osattu uskoa, että tuho saattaisi

muodostua täydelliseksi. On näet muistettava, että porvari Hellmanin talo sijaitsi Turun silloiset olosuhteet huomioon ottaen kaupungin halki virtaavan Aurajoen länsipuolella ja että palon syttymiskohdasta oli joen rantaan suunnilleen 400 metrin matka. Turun pääosa ja tärkeimmät virastot, oikeuslaitokset ja yliopisto sijaitsivat joen itäisellä puolella tiheästi tuomiokirkon tuntumaan ryhmittyneinä. Välillä oli joki, joka tosin oli vain 40–50 metrin levyinen, mutta sen uskottiin kuitenkin antavan suojaa suurempien palojen sattuessa.

Kun palo alkoi illalla kello 9 aikaan, niin jo muutaman hetken kuluttua tuli sai sellaisen vallan, että Hellmanin talo oli jätettävä oman onnensa nojaan. Kun ensimmäinen suuri ruisku saatiin Aninkaistenmäelle, niin 13 taloa oli jo savun ja liekkien peitossa. Tunkeutuminen ahtaille kujille ja pienoispihoille oli miltei mahdotonta. Ahtauden vuoksi ei tulen kimppuun myöskään samanaikaisesti voitu käydä kaikilta tahoilta. Varsin monen paikalla olleen toimenpiteet rajoittuivat vain avun huutamiseen ja oman henkensä pelastamiseen. Kaupungin kauppiaita oli sekä Tampereen että Tukholman markkinoilla. Moni harkitseva ja toimelias mies ei näin ollen ollut hoitamassa hänelle kuuluvaa palonsammutustehtävää. Ylioppilaat olivat aina palojen sattuessa osoittautuneet urhoollisiksi tulen torjujiksi, ja pahimmissakin tilanteissa he olivat pysyneet paikallaan, koska heillä ei ollut itsellään sellaista omaisuutta, joka olisi vaatinut omakohtaisia pelastustoimenpiteitä.

Mutta Turun palossa vuonna 1827 sattui paljon laiminlyöntejä, ja tilanteen pahentuessa monet kiirehtivät pelastamaan omaisiaan ja omaisuuttaan. Asianhaarat viittaavatkin siihen, ettei sammutusyrityksissä noudatettu tarpeellista päättäväisyyttä. Jälkipolville on säilynyt Ilmonin kirje Arwidssonille, jossa hän mainitsee: »*Palonsammutusyritykset eivät olleet minun mielestäni ja niin kuin asiantuntijatkin sanovat, alussa juuri viisaimpia*» ja jatkaa, »*monta vahvaa ja toimeliasta ihmistä, jotka olisivat voineet olla monessa suhteessa hyödyksi, sattui juuri nyt olemaan poissa*». Kun lisäksi tuuli yltyi, niin vajaassa parissa tunnissa koko silloinen Pohjoiskortteli oli tulessa. Kova tuuli riisti käytännöllisesti katsoen rohkeuden sammutusväeltä. Ei ainoastaan kipinäpilviä, vaan myös

suuria kekäleitä alkoi lentää ilmassa sytyttäen etäälläkin olevia taloja.

Tällä hetkellä monen ajatukset kiintyivät viimeiseen pelastavaan mahdollisuuteen, Aurajokeen. Siihen luotettiin ilmeisesti aivan liikaa. Unohdettiin se tosiasia, että yleisissä kaupunkipaloissa vuosina 1593, 1656 ja 1728 tuli oli heittäytynyt myös Aurajoen itäiselle puolelle.

Aurajoen kummallakin rannalla oli paljon kivirakennuksia, joissa oli levy- ja tiilikatot. Näihin taloihin tulensammuttajat panivat toivonsa. Mutta toisin kävi. Tuli alkoi edetä hyppäyksittäin ja samaan aikaan, jolloin kauppias Gylichin talo Aninkaistenmäen alapäässä vielä oli täysin koskematon, saatiin kauhulla todeta, että joen itäpuolella sijainnut professori Hällströmin suuri kaksikerroksinen talo oli syttynyt tuleen. Ilmoni kertookin, että vaikka talon suojaksi siirrettiin ruisku tuomiokirkon luota, niin se pian oli kokonaan syttynyt ja levitti ympärilleen tuhoisaa tuli- ja kekälemerta, josta puolestaan aiheutui kuusi erillistä tulipaloa.

Pian tämän jälkeen tuli tuomiokirkon vuoro. Sen kattoa oli parhaillaan korjattu, joten se osittain vielä oli auki tai vanhojen tulenarkojen tarvepuiden peittämänä. Kirkon syttyminen tapahtui yöllä kello 12:n ja 1:n välillä, ja lopulta erään aikalaisen kertomuksen sanoja käyttääksemme *»palava puuaines monissa erissä kelloineen ja kellonkoneistoineen jyskyen ja jymisten romahti alas ja syöksi liekkejä laajalti ulos aukoista ja ylös korkeuteen»*. Myrsky oli nyt niin ankara, että avoimilla paikoilla tuskin pysyi jaloillaan. Hävitystä kesti 20 tuntia. Vanha Turku oli suurimmaksi osaksi tuhkana.

Turun palon aikaansaaman hävityksen suuruutta on mahdotonta rahassa arvioida, mutta jos haluaa jonkin ylimalkaisen luvun esittää, niin on päädyttävä ainakin 30 000 tai 40 000 miljoonaan vanhaan markkaan. Suurin osa kaupunkilaisista oli menettänyt miltei kaiken omaisuutensa. Koko Venäjän valtakunnassa toimeenpantiin keräys, jonka tuloksena noin kymmenesosa vahingoista saatettiin korvata. Myöskään palovakuutus ei pystynyt täyttämään kaikkia velvollisuuksiaan. Kun huomattava osa tuhoutuneesta omaisuudesta oli vakuutettu Ruotsissa ja kun Boråsin kaupunki oli palanut päivää ennen Turkua, niin syntyi vaikea tilanne sekä Ruotsissa että Suomessa.

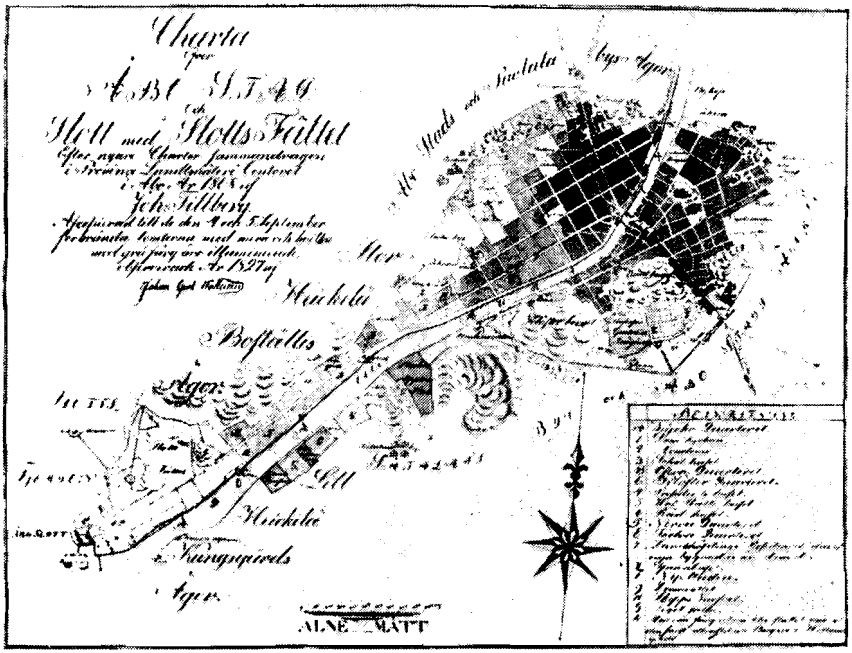

Johan Tillbergin piirtämä Turun kartta vuodelta 1808. J. G. Wallenius on täydentänyt sitä vuonna 1827 tummentamalla palaneen osan. — Svante Dahlström, Åbo brand 1827.

Ihmishenkien hukka oli uskomattoman suuri. Kuolleiden kokonaismäärä oli 27, joista suorastaan palon aikana taloihin jääneitä oli ainakin 12 henkilöä. Loput kuolivat palohaavoihin tai ruhjevammoihin. Monet yrittivät aivan viime hetkellä päästä taloihinsa pelastamaan omaisuuttaan, mutta jäivät liekkimereen. Eräitä sairaita ja liikuntakyvyttömiä jäi vuoteisiinsa. Useimmat kuolemantapaukset sattuivat joen itäisellä puolella eli sillä alueella, jonne palo vasta myöhemmässä vaiheessa ulottui.

Jälkimaailma tuntee erikoisen raskaana sen menetyksen, joka kohdistui kirjastoihin ja arkistoihin. Tässä suhteessa hävisi paljon arvokasta ja maan kulttuurielämälle korvaamatonta. Kaikista virastoista saatiin ainakin osia talteen, mutta yliopiston kirjasto ja kokoelmat jäivät aivan osattomiksi pelastustoimenpiteistä. Varsin kun-

nioitettavaa oli, että maistraatin notaari pelasti raastuvanoikeuden arkiston samaan aikaan, kun hänen oma talonsa ja irtaimistonsa tuhoutui.

Palon syitä selvitetään

Suuri onnettomuus lamautti Turun julkisen elämän miltei kokonaan. Etupäässä vain järjestys- ja oikeusviranomaiset yrittivät suoritella toimiaan. Ja niinpä jo syyskuun 13 päivänä kämnerioikeus oli koolla. Oli saatava selvyyttä ankaran tulipalon syistä. Toinen toistaan villimmät huhut kiertelivät kaupungissa. Tällaisten onnettomuuksien sattuessa pyrittiin löytämään syntipukkia, johon olisi voitu puskea onnettomuuden aiheuttamaa matalapainetta.

Oikeuden istuntohuoneet olivat tuhoutuneet, mutta onneksi Seurahuone, nykyinen kaupunginhallituksen talo, oli jäänyt tuhoalueen ulkopuolelle. Turun julkinen elämä keskittyikin rakennuksen verrattain väljiin tiloihin, ja tässä paikassa myös kämnerioikeuden puheenjohtaja Lars Fredrik Schalberg sekä oikeuden apujäsenet kirjansitoja Jakob Granström ja hopeaseppä Gustaf Brummer suorittivat tutkintoa. Kellon lyödessä kymmentä puheenjohtajan nuija paukahti, istunto alkoi ja oikeuden eteen astui kaupunginviskaali Johan Fredrik Möller, joka kertoi, että porvari Carl Gustaf Hellmanin talossa tämän kaupungin Pohjoiskorttelin N:o 126:ssa oli kuluvan syyskuun 4 päivänä valloilleen päässyt vahingonvalkia ja se oli tuhonnut kaikkiaan 780 taloa, ja niiden lisäksi oli tuli hävittänyt tuomiokirkon, akatemian talon sekä koulun huoneistot samoin kuin hovioikeuden ja raatihuoneen. Sitä paitsi lääninkanslia arkistoineen oli suurimmaksi osaksi muuttunut tuhkaksi ja savuaviksi raunioiksi, mutta mitään varsinaista vaaraa ei enää ollut pelättävissä.

Tapahtuneen tutkimiseksi kaupunginviskaali oli antanut tähän tilaisuuteen haastaa paitsi talonomistajaa, porvari Hellmania ja hänen vaimoaan Kristina Elisabethia, heidän palveluksessaan olleet palvelijattaret Helena Ginmanin, Maria Iisakintyttären ja Katarina Wikströmin. Lisäksi olivat kutsun saaneet talossa asuneet renki Johan Halleen, kirvesmies Johan Lydman, kirvesmiehen op-

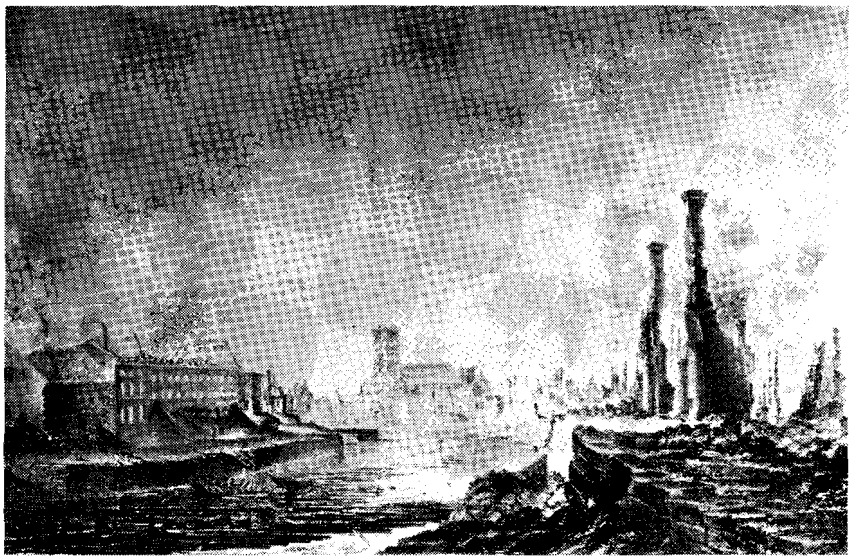

Palannut Turku. G. W. Finnbergin litografia.
-- Ateneum. Valok. Suomen Kansallismuseo.

pilas Jonas Sundholm sekä entinen kapakanisäntä Antti Malmberg. Talossa palon alkaessa sattumalta oleskellut kippari Erik Lundqvist oli niin ikään käsketty paikalle, samoin palovartija Karl Lindfors.

Esiin huudettaessa edellä mainitut henkilöt saapuivat oikeuden eteen, jolloin voitiin todeta, että porvari Hellman puuttui. Kysyttäessä hänen vaimonsa selitti, että hänen miehensä oli onnettomuuden sattuessa tavanomaisella kauppamatkallaan Tukholmassa sekä että hän kotiin tultuaan oli joutunut vuoteen omaksi eikä hänen vointinsa vieläkään sallinut nousta jalkeille. Muiden käskettiin poistua, mutta rouva Hellmania käskettiin jäämään kuulusteltavaksi.

Värisevin äänin ja liikutettuna vaimo Kristina ilmoitti olleensa koko palopäivän Paattisilla Koskennurmen kylässä huolehtimassa porvari Hellmanin maatalon asioista ja sadonkorjuusta, mutta saapuneensa kaupunkiin kello kahdeksan aikaan illalla. Samoihin aikoihin renki Halleen, palovartija Lindfors sekä palvelijattaret Maria

ja Katarina olivat tulleet kotiin työstä Ruohonpään pellolta. Helena Ginman oli tullut kotiin työpaikastaan Hellmanin kapakasta rahaa vaihtamaan.

Rouva Hellmanin mentyä kello 9 aikaan pihamaalle oli hän kauhukseen havainnut paksua mustaa savua nousevan navetan ullakolta, josta pelästyneenä hän suurella äänellä oli huutanut tulen olevan irti ja kehottanut palvelusväkeä torjumaan uhkaavaa vaaraa. Renki Halleen oli juossut navettaan, jonka oven avattuaan hän oli havainnut sisäseinän jo olevan kauttaaltaan tulessa. Kaikesta huolimatta hän oli kyennyt irroittamaan ja laskemaan pihamaalle navetassa olleet kaksi lehmää. Saadakseen tarkemman selvyyden tilanteesta Halleen oli avannut ullakolle johtavan oven, mutta tällöin tuli ja ilmavirta olivat saaneet sellaisen vallan, että Halleen oli pudonnut tikkailta maahan kasvot pahoin palaneina.

Yleisen huudon vallitessa naapuritkin olivat tulleet paikalle, mutta aivan tyynestä säästä huolimatta tuli muutamassa hetkessä sai täysin vastustamattoman voiman, joten navetta, sen vieressä oleva talli, varastosuoja ja leipomotupa ennen pitkää olivat liekeissä. Rouva Hellmanin ilmoituksen mukaan leipomossa ei ollut käsitelty tulta päivän kuluessa.

Kaupunginviskaali Möller puuttui tämän jälkeen puheeseen sanoen, että yleisesti puhuttiin siitä, että Hellmanin talossa olisi sulatettu talia sekä että varastossa olisi ollut huomattava määrä tervaa, joka omalla voimallaan olisi lisännyt tulen kiivasta riehuntaa. Tähän rouva Hellman vastasi jyrkästi kieltäen ja väitti, että Hellman omisti lähempänä Aninkaistentullia toisen talon, jonka varastorakennuksessa säilytettiin Hellmanin voit, talit ja puoli tynnyriä tervaa. Palon alkamispaikalla oli vain suolaa ja suolakalaa.

Palvelijatar Maria Iisakintytär oli palon alkaessa alustamassa taikinaa leipomotuvassa, kun palvelijatar Katarina Wikström oli tullut ja huutanut tulen olevan irti. Maria oli kiirehtinyt pihalle ja nähtyään tulen loimuavan hän oli juossut kadulle ja huutanut useaan otteeseen tulen olevan irti, mutta tämän tehtyään hän ei enää ollut päässyt portista ahtaalle pihalle, koska tulen valta sen oli estänyt.

Renki Halleen kertoi emäntänsä huudon hälyttämänä kiirehtineensä laskemaan lehmiä vapaaksi ja lisäksi hän oli todennut na-

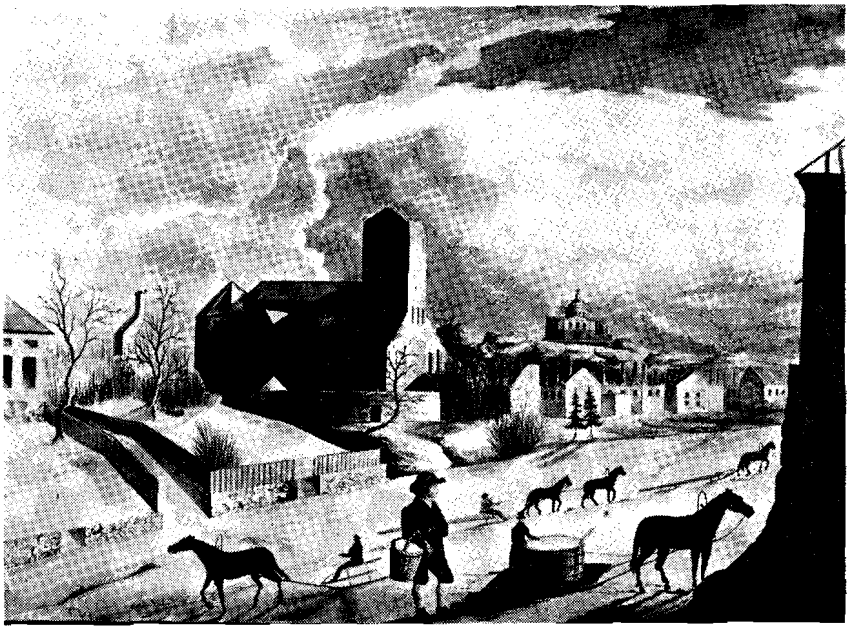

Talvipakkanen rauniokaupungissa. Anna Salmbergin vesivärimaalaus vuodelta 1828. — Yksityisomistuksessa. Valok. Suomen Kansallismuseo.

vetan seinän olevan tulessa Aninkaistenkadulle johtavan kujan puolella. Navetan ullakko oli täynnä kesän satona korjattua heinää ja olkea. Uhkaavan vaaran havaittuaan Halleen oli laskenut lehmät pihamaalle ja kiivennyt ullakkotikkaita, mutta luukun avattuaan hän oli saanut vastaansa vahvan tuliryöpyn, joka oli polttanut hänen kasvonsa siinä määrin, että niissä vieläkin oli selvästi nähtävänä palohaavoja. Hän oli lisäksi pudonnut maahan, mutta sekapäisyydestään huolimatta kuitenkin pystynyt poistumaan paikalta.

Helena Ginman oli saanut emännältään kuulla uhkaavasta vaarasta, kiirehtinyt kadulle ja huutanut äänekkäästi apua, mutta ei enää sen jälkeen päässyt katetusta portista pihamaalle, koska tuli oli nopeasti saanut valtavan voiman.

Katarina Wikström oli toiminut ja menetellyt aivan samoin kuin Maria Iisakintytär.

Johan Lydman oli todennut tulen hillitsemisen olleen mahdotonta, ja siksi hänkin oli kiirehtinyt kadulle saadakseen aikaan hälytyksen ja kellojen soittamisen.

Antti Malmberg oli tilanteen laadun havaitessaan kiirehtinyt kadulle, huutanut apua, mutta ei enää päässyt pihamaalle, ja siksi hän särki neulamaakari Ekmanin lesken asuman huoneen ikkunan ja pelasti kadulle sairasvuoteella olleen avuttoman naisen.

Lovisa Ekman oli paneutunut levolle kello 8 aikoihin illalla. Hän oli herännyt siihen, että pari henkilöä oli särkenyt hänen huoneensa ikkunat sekä ilmoittanut tulen olevan valloillaan. Palo oli jo saavuttanut sellaisen voiman, että hänen oli pelastauduttava ikkunasta kadulle kolmen pienen lapsensa kanssa. Kaikki oli tapahtunut aivan viime hetkessä.

Lundqvist oli poistunut Hellmanin talosta hetkistä ennen palon syttymistä. Todettuaan ilmeisen vaaran kadulta käsin hän oli kiirehtinyt pihamaalle, mutta todettuaan tilanteen oli juossut kadulle, huutanut apua, mutta ei takaisin palattuaan enää voinut päästä pihamaalle, jossa savu ja liekit olivat saaneet ylivallan.

Yliopistokin menetetään

Turkulaiset eivät kaikesta huolimatta menettäneet rohkeuttaan. Hävityksen jälkiä pyrittiin poistamaan ja uuden kaupungin rakentamiseen käytiin reippain mielin.

Mutta ankaran koettelemuksen kaupunki sai kannettavakseen vieläkin musertavamman iskun. Kun yliopiston konsistori parhaillaan piti istuntoaan palolta säilyneessä tähtitornissa Vartiovuorenmäellä lokakuun 25 päivänä 1827, niin sinne kiidätettiin saman kuun 21 päivänä allekirjoitettua keisarillista reskriptiä, jossa akatemia määrättiin siirrettäväksi Helsinkiin. Ilmeisenä tarkoituksena oli tehostaa yliopiston valvontaa. Määräys herätti tavatonta harmistumista ja tyytymättömyyttä. Mutta käsky oli käsky ja sitä oli toteltava.